

УДК 316.647.5:323.1

Василюха О. В.

аспірант кафедри соціології

Чорноморського національного університету імені Петра Могили,

вул. 68 Десантників, 10, м. Миколаїв, 54003, Україна,

тел.+38 066 0429932, e-mail vasilyuha.oksana@mail.ru

ЕТНІЧНА ТОЛЕРАНТНІСТЬ: КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПОНЯТТЯ

У статті проаналізовано поняття «толерантність», наведено сучасні наукові підходи до його розуміння, зокрема з погляду філософії, психології, соціології. Здійснено теоретичний аналіз і систематизовано основні підходи до визначення поняття «етнічна толерантність», зокрема в межах аксіологічного підходу, як особлива здатність особистості, як позитивне ставлення до «інакшості», як установче утворення. Виокремлено й проаналізовано компоненти етнічної толерантності: когнітивний, емоційно-ціннісний та поведінковий.

Ключові слова: толерантність, етнічність, етнічна толерантність.

Сучасний світ під впливом глобалізаційних процесів стає все більш динамічним, активізується соціальна мобільність, посилюється міграція, зростає інтенсивність та складність взаємодії. Проте, незважаючи на ці процеси, етнічна толерантність залишається актуальною проблемою, що обумовлено насамперед бажанням етнічних груп зберегти унікальність та неповторність своєї культури. Адже суспільство як носій символічних культурних програм може відтворюватися й розвиватися тільки за умови збереження, взаємодії і прогресу таких його складових, як етноси, їхні мови та культури. Реальне прийняття різноманіття змушує сучасне суспільство відмовитися від будь-яких проявів нетерпимості і прагнути до цивілізованого вирішення конфліктних ситуацій, тобто йти до визнання й, у підсумку, до взаємної поваги й розуміння інших. Найважливіші перешкоди на цьому шляху — невігластво і зарозумілість, що можна вважати основними причинами виникнення стереотипів, упереджень, ненависті та дискримінації в культурному, релігійному, расовому й етнічному контекстах. Всі ці чинники актуалізують проблему толерантності, зокрема етнічної толерантності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблеми етнічної толерантності ґрунтуються на концептуальних засадах зарубіжних та вітчизняних соціальних теоретиків. Великий внесок у розвиток наукового знання у сфері толерантності зробили такі класики та сучасні представники соціологічної думки, як Н. Бердяєв, М. Вебер, Ф. Вольтер, Г. Гегель, Т. Гоббс, І. Л'їн, Дж. Локк, Н. Макіавеллі, Ш. Монтеск'є, Ж. Ж. Руссо, П. Сорокін, М. Уолцер, С. Хантінгтон, М. Хомяков та ін.

У свою чергу, сутність етнічної толерантності розкривається у дослідженнях В. С. Агеєва, Л. О. Ази, В. Л. Арбеніної, В. Афанасьєвої, Ю. В. Арутюняна, Ю. В. Бромлея, Л. М. Дробіжевої, В. Б. Євтуха, І. Ф. Кононова,

М. О. Мнацаканян, Н. Паніної, Т. Рудницької, Л. Солдатової, В. Тишкова, М. Шульги та ін.

Незважаючи на значну кількість публікацій, які стосуються феномену етнічної толерантності, необхідно зазначити, що вони здебільшого відображають психологічний, політологічний, філософський, етнологічний підходи. Крім того, недостатньо праць, які б демонстрували та розкривали соціологічний підхід до вивчення етнічної толерантності. Тому **метою роботи** є соціологічний аналіз концептуальних підходів до розуміння етнічної толерантності, теоретичне уточнення сутності поняття етнічної толерантності в соціологічному контексті.

Виклад основного матеріалу. У соціологічній традиції толерантність розуміється як вияв терпимості до чужих думок, вірувань, світоглядних уподобань, а отже визнання людиною права на власну думку, публічне її оприлюднення та доведення правомірності; спокійне, виважене ставлення індивіда до суджень інших людей. Толерантність є неодмінною умовою демократичного, правового, стабільного, суспільно-політичного устрою [1, с. 305].

У різних культурах тлумачення толерантності має дещо різні смислові відтінки, що зумовлено історичним досвідом народів. Наприклад, в англійській мові це поняття розуміється як «готовність і здатність без протесту сприймати особистість або річ»; у французькій — це «повага свободи іншого, його способу мислення, поведінки, політичних і релігійних поглядів»; в арабській — «м'якість, співчуття, терпіння»; у перській — «терпіння, терпимість, витривалість, готовність до примирення»; у китайській — «допущення, прояв великодушності стосовно інших» [10].

Відповідно до Декларації принципів толерантності, що затверджена ЮНЕСКО 16 листопада 1995 року, толерантність визначається як єдність у різноманітті. Завдяки толерантності стає можливим досягнення миру, вона сприяє переходу від культури війни до культури миру [2], означає повагу, прийняття і визнання різноманіття культур у світі, форм самовираження і способів прояву людської індивідуальності. Толерантність передбачає відмову від догматизму, від абсолютизації істини і затверджує норми, встановлені в міжнародних актах в області прав людини.

У сучасних соціогуманітарних науках склалися різні підходи до трактування поняття «толерантність». Так, з точки зору філософії, толерантність визначається як терпимість до іншого роду поглядів, звичаїв, звичок. Російський філософ В. Лекторський виділяє чотири можливих підходи до розуміння цього феномена, а саме: байдужість до існування різних поглядів і практик, оскільки останні розглядаються як неважливі перед обличчям основних проблем, з якими має справу суспільство; неможливість взаєморозуміння; поблажливість та розширення власного досвіду і критичного діалогу [6, с. 47].

У психології толерантність розуміється з позицій індивідуально-психологічних особливостей особистості, таких як відсутність або ослаблення реагування на будь-який несприятливий фактор у результаті зниження чутливості до його впливу.

У соціології толерантність розглядається як соціальний феномен, який пов'язаний з методологічними підставами теорії соціальної дії. Соціологічне дослідження толерантності виявляє взаємозв'язок цього феномена з умовами ситуації (об'єктивна реальність) і суб'єктивними чинниками (суб'єктивна реальність), а також його належність усім компонентам системи соціальної дії, що включає такі підсистеми, як особистість, ситуація дії, самі акти соціальної дії та взаємодії. Розуміння толерантності в контексті теорії соціальної дії спирається на уявлення про те, що ця властивість належить усім елементам його структури: потребам, інтересам, знаходить своє втілення в ідеях (як проект руху до задоволення потреб), мотивах і цілях.

«Соціологічний енциклопедичний словник» подає дві дефініції терміна толерантність: 1) терпимість до чужого способу життя, поведінки, звичаїв, почуттів, ідей, думок, вірувань, 2) відсутність або послаблення реагування на несприятливі фактори, у разі зниження чуттєвості до їх дії [12, с. 332].

Дослідник П. Ніколсон визначає толерантність як здатність до милосердя, любові і характеризує її як чесноту, здатність не втручатись до думки або дії іншого, навіть якщо вони суперечать думці або діям суб'єкта толерантності і якщо останній не схвалює їх. Ознаками толерантності, за П. Ніколсоном, є такі: цінність, співіснування з усім інакшим, подолання насильства, терпимість, безконфліктність, визнання за іншими права на володіння істиною, активна позиція, основа для духовного зростання [8].

Сутність толерантності виявляється у визнанні рівності як суб'єкта так і об'єкта толерантності, що характеризується готовністю суб'єкта приймати соціокультурні відмінності об'єкта, що включають в себе зовнішні ознаки, висловлювання, особливості поведінки та інше.

Для аналізу толерантності на рівні суспільства, інститутів і груп виділяють основні сфери прояву толерантності: гендерна, вікова, освітня, расова, релігійна, географічна, міжкласова, політична, сексуально орієнтована, маргінальна тощо. Особливе місце у цьому переліку посідає етнічна толерантність, адже вона стосується сфери міжетнічної взаємодії, що потенційно може бути джерелом виникнення соціальної напруженості і конфліктів. Отже, етнічна толерантність постає специфічною формою толерантності.

Різноманітність поглядів та багатоаспектність поняття «етнічна толерантність», різнобічність її проявів ускладнюють систематизацію існуючих позицій, уявлень та визначень етнічної толерантності.

У сучасній соціології виділяються два погляди на розуміння сутності етнічної толерантності.

Перший погляд, якого дотримуються В. Тишков, І. Горський та ін., трактує досліджуване поняття як «повагу» і «невтручання». У цьому контексті російський дослідник В. Тишков визначає толерантність як «особистісну або суспільну характеристику, яка передбачає усвідомлення того, що світ і соціальне середовище є багатовимірними, а значить, і погляди на

цей світ є різними і не можуть і не повинні зводитися до одноманітності або на чийсь користь» [9, с. 201].

Представники іншого погляду О. Істоміна, Г. Солдатова, В. Крисько, Н. Лебедева, Т. Стефаненко, Є. Шлягіна та ін. етнічну толерантність характеризують як «готовність прийняти інших такими, якими вони є, і взаємодіяти з ними на основі згоди» [12, с. 31]. У цьому контексті можна виокремити декілька підходів до визначення етнічної толерантності. Зокрема, з позиції аксіологічного підходу етнічна толерантність розглядається як частина системи цінностей. Так, на думку російської дослідниці О. Істоміної, етнічна толерантність забезпечує установку позитивної взаємодії з іншими національними формами культури, розширює коло особистісних ціннісних орієнтацій, які, як правило, виражаються в готовності або неготовності взаємодіяти з представниками інших національностей [4, с. 62].

Деякі науковці визначають етнічну толерантність як особливу характеристику, здатність. Наприклад, за Г. Солдатовою, це «інтегральна характеристика індивіда, що визначає його здатність у проблемних і кризових ситуаціях активно взаємодіяти із зовнішнім середовищем, з метою відновлення своєї нервово-психічної рівноваги, успішної адаптації, недопущення конфронтації та розвитку позитивних взаємовідносин з оточуючим світом» [11, с. 251]. З позиції соціального теоретика В. Крисько, етнічна толерантність — це здатність людини проявляти терпимість до способу життя представників інших етнічних спільнот, їх поведінки, національних традицій, звичаїв, почуттів, думок, ідей, вірувань [5, с. 385]. На думку дослідника, етнічна толерантність виявляється в різних критичних ситуаціях, супроводжується психологічною напруженістю.

Ще один підхід визначає етнічну толерантність через конкретні її прояви. Зокрема, на думку радянських дослідниць Н. Лебедевої, Т. Стефаненко, етнічна толерантність передбачає відсутність негативного ставлення до іншої етнічної культури, наявність позитивного образу іншої культури при збереженні позитивного сприйняття своєї власної. Н. Лебедева звертає увагу на те, що основою етнічної толерантності постає позитивна етнічна ідентичність, а негативні компоненти етнічної ідентичності призводять до етнічної нетерпимості [7, с. 13].

Доцільно також звернути увагу на розуміння етнічної толерантності як установчого утворення. Представники цього підходу, зокрема радянський етнолог Є. Шлягіна вважає етнічну толерантність складним установчим утворенням особистості, що виражається у терпимості до чужого способу життя, чужих звичаїв, традицій, інших думок та ідей [13, с. 29].

Розглядаючи етнічну толерантність як комплекс установок, що виявляються в ступені прийняття/неприйняття представників інших етнічних груп, дослідниця в галузі психології Ю. Івкова виділяє такі компоненти: когнітивний, емоційно-ціннісний та поведінковий [3, с. 55]. Когнітивний компонент розкриває знання про сутність основних складових міжетнічної толерантності. Емоційно-ціннісний компонент характеризується мотивацією необхідності шанобливих стосунків, соціальної відповідальності, подолання негативних стереотипів та відмови від упереджень і визначає

ся критерієм ціннісної настанови на потенційно культурну та толерантну людину — найвищу цінність світу. Поведінковий компонент відображає вже реалізоване та усвідомлене вміння керувати своїми вчинками й діяльністю, здатність до гуманної взаємодії з іншими людьми на основі знаходження відповідних засобів спілкування та розуміння особливостей їхнього «внутрішнього світу».

Висновки. Таким чином, на сьогодні поняття етнічної толерантності не має загальноприйнятого визначення, не склалося загально визнаного і єдиного розуміння її сутності, природи і характеристик. Однак серед авторів переважають такі підходи до сутності етнічної толерантності: етнічна толерантність як установка, як цінність, як риса національного характеру, як характеристика людини. Незважаючи на різноманіття характеристик, які надають різні автори поняттю етнічної толерантності, все ж з них можна виділити ті, що найчастіше зустрічаються: терпимість до інакшості, цінностей, до чужого способу життя, традицій, культури, звичаїв, думок; готовність до конструктивної взаємодії; повага до представників інших етнічних груп; здатність проявляти терпіння; позитивне ставлення до власного і інших народів; активна позиція встановлення взаєморозуміння і взаємоповаги; позитивна взаємодія з іншими етнічними групами.

З урахуванням сучасної політичної ситуації та соціальних умов, формування етнічної толерантності є важливим завданням розвитку нашого суспільства, вирішення якого необхідне не тільки для розвитку, але й для збереження суспільства.

Перспективи подальших досліджень. У подальшому планується проведення емпіричного дослідження особливостей етнічної толерантності на основі виділених трьох компонентів.

Список використаної літератури

1. Біленький Є. А., Козловець М. А. Соціологія: словник термінів і понять. — К.: Кондор, 2006. — 372 с.
2. Декларація принципів толерантності : (Генеральна конференція ЮНЕСКО від 16.11.1995) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>
3. Иванова Н. Л. Идентичность и толерантность: соотношение этнических и профессиональных стереотипов // Вопросы психологии. — 2004. — № 6. — С. 54–63.
4. Истомина О. Б. О типах этнической идентичности // Социологические исследования. — 2011. — № 11. — С. 61–65.
5. Крысько В. Г. Словарь-справочник по социальной психологии. — СПб.: Питер, 2003. — 416 с.
6. Лекторский В. О толерантности, плюрализме и критицизме // Вопросы философии. — 1997. — № 11. — С. 45–54.
7. Лебедева Н. М. Этническая и кросс-культурная психология. — М.: МАКС Пресс, 2011. — 424 с.
8. Николсон П. Толерантность как моральный идеал [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.jourf.narod.ru/piternikolson
9. Тишков В. А. О толерантности [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://valerytishkov.ru/cntnt/publikacii3/lekci2/lekci/n52_o_priro.html#1
10. Толерантність різними мовами : матеріали Відділу освіти [Електронний ресурс]: — Режим доступу : <http://osvita-selid.ucoz.ua/load>

11. Толерантность и культура межнационального общения / под ред Е. А. Журавлевой, В. В. Шалина. — Краснодар: Просвещение-Юг, 2009. — 307 с.
12. Осипов Г. В Социологический энциклопедический словарь. — М.: Норма, 1998. — 480 с.
13. Шлягина Е. И. Методы исследования этнической толерантности личности // Методы этнопсихологического исследования. — 1993. — № 6. — С. 28–54.

References

1. *Bilen'kyy, Ye.* Sotsiolohiya: slovnyk terminiv i ponyat [Sociology: a glossary of terms and concepts]. K.: Kondor, 2006.
2. Deklaratsiya pryntsyviv tolerantnosti : (Heneral'na konferentsiya YuNESKO vid 16.11.1995) [Elektronnyy resurs] : — Rezhym dostupu: <http://www.zakon.rada.gov.ua>
3. *Ivanova, N.* «Identichnost i tolerantnost: sootnoshenie etnicheskikh i professionalnykh stereotipov» [Identity and tolerance: the ratio of ethnic and professional stereotypes]. Voprosy psihologii no 6 (2004): 54–63.
4. *Istomina, O.* «O tipakh etnicheskoy identichnosti» [About types of ethnic identity] Sotsiologicheskie issledovaniya no 11 (2011): 61–65.
5. *Kryisko, V.* Slovar-spravochnik po sotsialnoy psihologii [Dictionary-reference book on social psychology]. SPb.: Piter, 2003.
6. *Lektorskiy, V.* «O tolerantnosti, plyuralizme i krititsizme» [Tolerance, pluralism and criticism] Voprosy filosofii no 11(1997): 45–54.
7. *Lebedeva, N.* Etnicheskaya i kross-kulturnaya psihologiya [Ethnic and cross-cultural psychology] M.: MAKS Press, 2011.
8. *Nikolson, P.* Tolerantnost kak moralnyy ideal. [Elektronnyy resurs]: — Rezhim dostupu: www.jourf.narod.ru/piternikolson
9. *Tishkov, V.* O tolerantnosti [Elektronnyy resurs] : — Rezhim dostupu: http://valerytishkov.ru/cntnt/publikacii3/lekcii2/lekcii/n52_o_priro.html#1
10. «Tolerantnist' riznyy movamy : materialy Viddilu osvity» [Elektronnyy resurs]: — Rezhym dostupu : <http://osvita-selid.ucoz.ua/load>
11. *Zhuravleva, E. Shalin, V.* Tolerantnost i kultura mezhnatsionalnogo obscheniya [Tolerance and culture of interethnic communication] Krasnodar: Prosveschenie-Yug, 2009.
12. *Osyrov, H.* Sotsyolohycheskyy entsyklopedycheskyy slovar' [Sociological encyclopedic dictionary]. — M. : Norma, 1998.
13. *Shlyagina, E.* «Metody issledovaniya etnicheskoy tolerantnosti lichnosti» [Methods of researching ethnic tolerance of the individual]. Metody etnopsihologicheskogo issledovaniya. — M., no 6 (1993): 28–54.

Васильоха О. В.

аспірант кафедри соціології

Чорноморського національного університету імені Петра Могили,
ул. 68 Десантників, 10, г. Николаев, 54003, Україна

ЭТНИЧЕСКАЯ ТОЛЕРАНТНОСТЬ: КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЯ ПОНЯТИЯ

Резюме

В статье проанализировано понятие «толерантность», приведенны подходы к его пониманию, в частности с точки зрения философии, психологии, социологии. Осуществлен теоретический анализ и систематизированы основные подходы к определению понятия «этническая толерантность», в частности в рамках аксиологического подхода, как особая способность личности, как положительный образ «инаковости», как установочное образование. Выделены и проанализированы компоненты этнической толерантности: когнитивный, эмоционально-ценностный и поведенческий.

Ключевые слова: толерантность, этничность, этническая толерантность.

Vasyliukha O. V.

postgraduate student, the Department of Sociology
of Petro Mohyla Black Sea National University,
68 Desantnykivstr., 10, Mykolayiv, 54003, Ukraine

CONCEPT OF ETHNIC TOLERANCE

Summary

In the article analyzes the views of various authors and researchers on the concept of «tolerance» from a sociological point of view. According to the author, tolerance it is a trait of personality, characterized by respect for people of other nationalities, religions, with their beliefs, customs, habits, social status, their behavior and actions that do not bring harm to mental and physical health; ability to find a constructive solution to the contentious and conflict situations, while maintaining their individuality.

Based on the analyzed literature has been allocated the main approaches to the definition of «ethnic tolerance», in particular in terms of axiological approach, considered as a special ability of the individual, as a positive image of the «otherness» as the installation of formation, in which the components are marked ethnic tolerance: It was analyzed three components of ethnic tolerance, including cognitive, emotional-values, behavioral.

Key words: tolerance, ethnicity, ethnic tolerance.

Стаття надійшла в редакцію 10.02.2016